

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος. Ἐπιστημονικὸν Θεολογικὸν Περιοδικὸν Σύγγραμμα τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, Βραβεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τόμος ΞΕ' - ΞΣΤ' (1983-1984). Ἀφιέρωμα ἐπὶ τῇ συμπληρώσει δεκαπενταετοῦς Πατριαρχείας Νικολάου ΣΤ', Ἀλεξάνδρεια 1984, σχ. 8ον, σελίδες 328.

Ὁφείλονται εὐχαρισταί εἰς τὸν Μακ. Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας κ. Παρθένιον τὸν Γ' καὶ εἰς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Κεντρῶας Ἀφρικῆς κ. Τιμόθεον διὰ τὰς φροντίδας τῶν πρὸς ὑπερπήδησιν τῶν ἐπιπροσθούτων εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ὡς ἄνω τόμου ἐμποδίων. Τὸ περιεχόμενον τοῦ τόμου αὐτοῦ εἶχε πρὸ πολλοῦ ἔτοίμασθῆ, ἵνα τιμηθῇ ἡ συμπλήρωσις δεκαπενταετοῦς Πατριαρχείας τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας μακαριστοῦ Νικολάου τοῦ ΣΤ', ὁ ὅποιος, ὡς ἐπισημαίνει ἐν Προλόγῳ ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κεντρῶας Ἀφρικῆς κ. Τιμόθεος, ἦτο μεγαλόψυχος καὶ ἀνεξίκακος, ἐκράτει τὸ πηδάλιον «τοῦ σκάφους τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας ἐν ἡμέραις χαλπαῖς μὲ μέσα γλίσκρα καὶ πενιχρά, εὐηγγελίζετο εἰρήνην «τοῖς ἐγγύς καὶ τοῖς μακρὰν», μετεβίβαζε τὴν «ἀποστολικὴν διαδοχὴν» «σ' ἓνα καινούριον Λαὸ τοῦ Θεοῦ, στὸ ἰθαγενὲς πλήρωμα τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως» καὶ «ῥώγωσε κυριολεκτικὰ καὶ πότισε τίς ὅσες ὑπῆρέτησε Κοινότητες, εἰς τίς ἀφρικανικὰς χώρας» (σ. 7-9).

Ὁ τόμος οὗτος τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου» περιέχει ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς μελέτας, οἷαι εἶναι: Ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς καὶ ἡ πόλις τῶν Φιλιππῶν (Μ. Σιώτου) — The etymological and allegorical functioning of Cain, Abel (Chr. Landmann) — Towards the interpretation of James 1, 9-11 (I. J. Wolmarans) — L' Eglise Grecque... (1204-1216): Corrigenda et addenda — Περὶ τὴν σχέσιν ἐκλογῆς καὶ χειροτονίας ἐπὶ Ἐπισκόπων (Σπ. Τρωϊάννου) — Ἐπισκοπικὸι κατάλογοι. Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Σπ. Κοντογιάννη) — The Orthodox in the World Council of Churches. A mutually enriching experience (G. Tsetsis) — Ἰωσήφ Βρυεννίου, Περὶ μνημοσύνου τοῦ Πάπα (Ν. Ἰωαννίδου) — Ἐκκλητοῦ. From Pausanias to Patriarch (C. Matzukis) — The W.C.C.' S 6th General Assembly: The Role of the Commission on Churches' Participation in Development (Julio de Santa Anna).

Ἐπίσης ὁ τόμος ἔχει ἀξιολόγους Βιβλιοκρισίας τῶν Τίτου Καρατζάλη, Γ. Τσουκνίδα, Δ. Γόνη, ὡς καὶ Γενικὸν Εὐρετήριο (τοῦ Β. Καραγιώργου).

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος. Ἐπιστημονικὸν Θεολογικὸν Περιοδικὸν (κ.λπ. ὡς ἄνω). Τόμος ΞΖ' (1985-1989), Ἀλεξάνδρεια 1989, σχ. 8ον, σελίδες 286.

Ὁ τόμος οὗτος τοῦ λαμπροῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος» προτάσσει Μήνυμα τῆς Α. Θ. Μακαριότητος τοῦ Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς κ. Παρθενίου Γ' ἐπὶ τῇ ἐπανεκδόσει αὐτοῦ. Ἐν τῷ Μηνύματι τούτῳ, ὅπερ παρατίθεται ὑπὸ μορφήν φωτοτυπίας αὐτογράφου κειμένου τοῦ Μακαριωτάτου, τονίζονται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «Ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Πατριαρχείου

τοῦ Ἁγίου Μάρκου, με τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα, συνεχίζει τὴν πορεία του. Ἄρχισε νὰ ὀδεύει στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, τὸ 1908. Ἔχει τὴν ἱστορία καὶ τὸν ἀγῶνά του τὸν καλὸ, τῆς προσφορᾶς καὶ δωρεᾶς του, γιὰ τὸν Ὀρθόδοξο Λαὸ μας, στὰ δύο χιλιάδες χρόνια τῆς ζωῆς του, με τὸν Λιγυπτιώτη Ἑλληνισμό. Ἔδωκε τὴν ἀγάπη του στὰ Θεολογικὰ Γράμματα, τὸ πάθος του, στὴν ἐπιστήμη, στὴ φιλολογία, με τοὺς ἀξίους ταπεινοὺς ἐργάτες του καὶ ἀγωνιστές. Αὐτὴ εἶναι μία ἀπὸ τίς παρακαταθήκες του, τοῦ Πατριαρχείου μας, δημιουργία τῶν μακαριστῶν Πατριαρχῶν Κυρῶν Φωτίου, Μελετίου, Νικολάου, Χριστοφόρου καὶ Νικολάου».

Ὁ νέος τόμος τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου», ὁ ὁποῖος συνεχίζει μακρὰν λαμπρὰν παράδοσιν, περιέχει τὰς ἐξῆς ἐνδιαφερούσας μελέτας: Τὸ Μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας: Συστηματικὴ ἐριμηνευτικὴ προσέγγισις τῆς περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ (Διδακτορικὴ Διατριβὴ τοῦ Ντομπρὶβογιε Μίντιτς) — «Διήγησις» τῶν ἀγαθῶν τῆς θεώσεως κατὰ τὸν ἅγιον Συμεῶν τὸν Νέον Θεολόγον (Χαραλ. Γ. Σωτηροπούλου) — Ἡ ποιμαντικὴ διάσταση τῆς ὀρθόδοξης ναοδομίας (Ἐπισκόπου Ἀχελώου Εὐθυμίου Στύλιου) — Τὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Μελέτιος Μεταξάκης (Εὐθ. Σουλογιάννη) — Οἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴν Κρητηνία Ρόδου (Ἰωάν. Βολανάκη) — Τὰ φωτανάματα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Καλαυρείας Πόρου καὶ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα Τήλου Δωδεκανήσου (Στ. Μουζάκη) — Ἀπὸ τῆς μέριμνα τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας γιὰ τὴν Παιδεία (Γ. Τριανταφυλλάκη) — Τὸ Βιβλιογραφικὸν Προσκήνιον στὴν Ἑλλάδα σήμερα: Α' Συνέδριον Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας (21-22 Ὀκτ. 1989) (Σπ. Κοντογιάννη). Τὸ Γενικὸν Εὐρετήριο ἐγινε ἀπὸ τὸν Κ. Κελεσιδῆ.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἰωάννου Παναγοπούλου, *Ἡ ἐρμηνεὶα τῆς Ἀγίας Γραφῆς στὴν Ἐκκλησίαν τῶν Πατέρων*, Τόμ. Α', Ἀθήναι 1990, σχ. 8ον, σελίδες 394.

Τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον αὐτὸ βιβλίον τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἰ. Παναγοπούλου, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν παρούσαν μορφήν του ἐδημοσιεύθη ὡς κείμενον ἐργασίας, διὰ τὴν καλύψῃ πρὸ πάντων διδακτικὰς ἀνάγκας, ἔχει γενικώτερον ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον. Ἰποβηθεὶ τοὺς φοιτητὰς τῆς Θεολογίας καὶ τοὺς νέους θεολόγους ἐρευνητὰς, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς λογίους ἀναγνώστας νὰ γίνουν κοινωνοὶ «μιᾶς πλουσίας καὶ ἀνυποψίαστα ζωτικῆς, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀγνωστῆς καὶ παρεξηγημένης παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 7), ἡ ὁποία γίνεταί αἰσθητὴ εἰς τὴν ἐξηγητικὴν παράδοσιν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ παράδοσις αὕτη «ἔχει ἱστορία, γενεσιουργὰ αἴτια, κεντρικὰς ἐμφάσεις καὶ τάσεις, ἓνα ζωτικὸ χῶρο, μέσα στὸν ὁποῖο ἀναπτύχθηκε, καὶ τὸ σπουδαιότερο καθωρισμένες πνευματικῆς ἀρχές, γύρω ἀπὸ τίς ὁποῖες μόνιμα περιστρέφεται καὶ ἀπὸ τίς ὁποῖες τροφοδοτεῖται ἀκατάπαυστα», ὡς ὀρθῶς ἐπισημαίνει ὁ συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος προσθέτει, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲν εἶναι στενωψὸς φιλοσοφικαί, ἀλλὰ «συμπύκτων ἀπόλυτα με τοὺς θρούς τῆς θεολογικῆς γνωσιολογίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς» (σελ. 7-8).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀγκῶδες ἔργον τοῦ συναδέλφου κ. Ἰ. Παναγοπούλου ἐπιδίδωκει νὰ ἀποκαλύψῃ τὰς κατηγορίας καὶ προϋποθέσεις τῆς ἐμφυχούσης τῆς ἐξηγητικῆς ἔργον τῶν Πατέρων λαμπρᾶς Θεολογίας τῶν, δοθέντος ὅτι, ὡς εὐστόχως οὗτος ἐπισημαίνει, «ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὸ ἀναμφισβήτητο προνόμιον νὰ διατηρεῖ ὡς σήμερα ζωτικὴ καὶ ἀκέραιη, σὲ ὅλες τίς περιοχὰς τῆς θεολογικῆς, πνευματικῆς καὶ ἱστορικῆς τῆς ζωῆς, τὴν (θεολογικὴν) παράδοσιν αὕτη καὶ νὰ ζωογονῆται ἀνεξάντλητα ἀπὸ τὸν δυναμισμό τῆς» (σ. 9). Ὁ σ. ἔχει τὴν ἀξίειαν προθέσιν καὶ ἐπι-

τυγχάνει ἀξιεπαίνως νὰ παρουσιάσῃ μίαν ἀνανεωμένην συμβολὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐκ-συγχρονισμοῦ τῆς παραδόσεως αὐτῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἐπιβαλλομένης ἐπιθυμητῆς μονίμου προσπαθείας πρὸς ἀναζωπύρῃσιν τῆς βιβλικῆς ἀληθείας, πρὸς ἐμβάθυνσιν εἰς τὸ λυτρωτικὸν περιεχόμενον τῆς καὶ πρὸς ἀξιοποίησιν αὐτῆς εἰς τὴν ζωὴν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Α΄ τόμος τοῦ ὀγκώδους ἔργου τοῦ κ. Παναγοπούλου, μετὰ τὸ προτασσόμενον ἐπιστημονικὸν Instrumentarium (Συντμήσεις καὶ πλούσιον βιβλιογραφικὸν ὁδηγὸν μεθ' ὑπομνήσεως Βιβλιογραφικῶν καὶ τακτικῶν ἐνημερωτικῶν Δελτίων, Σειρῶν, Συλλογῶν Κειμένων, Λεξικῶν-Ἐγκυκλοπαιδείων, Ἐγχειριδίων, Παραπεμπτικῶν Πατερικῶν Ἔργων, Συγχρόνων Ἔργων) (σελ. 15-25), ἐν Εἰσαγωγῇ (σελ. 25-40) προβάλλει μετὰ δαφιλῶν ὑποσημειώσεων τὴν ἀξίαν τῆς ἐξηγητικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς ἱστορικὴν ἔρευναν. Ἀκολουθοῦν τρία Τμήματα.

Εἰς τὸ 1ον Τμήμα (σελ. 41-186) παρουσιάζεται ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα Προϊστορία τῆς Ἐκκλησίας. Βιβλικῆς Ἑρμηνείας, ἥτοι ἡ τρέχουσα ἐρμηνευτικὴ παράδοσις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἐρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἡ νέα Ἑρμηνευτικὴ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ 2ου αἰῶνος.

Τὸ 2ον Τμήμα (σελ. 187-282), ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Ἐκκλ. Ἑρμηνευτικῆς κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, παρουσιάζει δι' εὐστόχου ἱστορικο-κριτικῆς θεωρήσεως τὴν ἐξηγητικὴν παράδοσιν τῆς Ἀλεξανδρείας, τὴν μετὰ τὸν Ὠριγένῃ Ἀλεξανδρινῇ Βιβλικὴν Ἑρμηνείαν, τὴν πρώμιον ἐξηγητικὴν παράδοσιν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, τὰς ἀπαρχὰς τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Βιβλικῆς Ἑρμηνείας καὶ τὰς ἀπαρχὰς τῆς Δυτικῆς Ἑξηγητικῆς Παραδόσεως.

Εἰς τὸ 3ον Τμήμα (σελ. 283-394), ἐνθα γίνεται ἀρχὴ ἐξετάσεως τῆς καθιερώσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἑρμηνευτικῆς κατὰ τὸν τέταρτον καὶ τὸν πέμπτον αἰῶνα, προβάλλεται ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἀγία Γραφή.

Ὡς γίνεται φανερόν, ὁ κ. Παναγόπουλος εἶναι ἀξίος συγχαρητηρίων διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν κατατοπιστικὴν καὶ ἱστορικοκριτικὴν βιβλικὴν ἐργασίαν του, ἥτις λίαν εὐστόχως ἀξιοποιεῖ τεράστιον πηγαῖον ὕλικόν καὶ καθιστᾷ τὸν ἀναγνώστην κοινῶν τῶν θησαυρῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς καὶ Πατερικῆς Ἑρμηνευτικῆς. Εὐχόμεθα εἰς αὐτὸν νὰ συνεχίσῃ καὶ νὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν προσπάθειάν του, διὰ νὰ παρουσιάσῃ καὶ τοὺς δύο ἐπομένους τόμους, εἰς τοὺς ὁποίους προτίθεται καὶ ἐλπίζει νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐξηγητικὴν παράδοσιν τῶν μεγάλων Καππαδοκῶν Πατέρων καὶ τῆς λεγομένης ἀντιοχειανῆς («σχολῆς»), τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιβλικῆς ἐρμηνείας εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς τῆς ἐλληνικῆς, ἀρμενικῆς, συριακῆς καὶ λατινικῆς Ἐκκλησίας ἕως τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος, τὰ Ἑξηγητικά Ἀνθολόγια (Σειράς) καὶ τὴν ἐξηγητικὴν παράδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ 6ου μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος.

Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Παναγοπούλου ἐξέτασις τοῦ εἰς τὴν Βιβλικὴν Ἑρμηνείαν ἀναφερομένου πηγαίου ἱστορικοῦ ὕλικου οὐχὶ ὑπὸ τὴν στενὴν ἐξηγητικὴν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν ἐρμηνευτικὴν ὀπτικὴν γωνίαν τῆς βιωματικῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας ὁδηγεῖ ἡμᾶς ἰδιαιτέρως εἰς τὴν εὐχὴν νὰ πραγματώσῃ τὴν πρόθεσίν του νὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν διερεύνησιν τῆς ἐπιδράσεως «τῆς βιβλικῆς ἀποκαλύψεως στὴν διαμόρφωσιν ὅλων τῶν μορφῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὅπως τῆς μοναστικῆς καὶ αἰσθητικῆς, τῆς λειτουργικῆς, εἰκονογραφικῆς, ὑμνογραφικῆς καὶ κανονικῆς παραδόσεως, ὅπως ἐπίσης καὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἀπὸ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου» (σ. 10).

Νομίζομεν, ὅτι θὰ εἶναι εἰς τὰς προθέσεις τοῦ κ. Παναγοπούλου νὰ κατακλείσῃ τὴν ὁλοκληρώσιν τῶν σχετικῶν τόμων καὶ διὰ λεπτομερειακοῦ Εὐρετηρίου προσώπων, πραγμάτων καὶ ἐνοιῶν, ἵνα καθισταταὶ εὐχερестέρα ἡ ἀξιοποίησις τοῦ περιεχομένου των.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Internationale Zeitschriftenschau für Bibelwissenschaft und Grenzgebiete, Begründet von Fridolin Stier, herausgegeben von Bernhard Lang, Band XXXV (1987/88), Patmos Verlag, Düsseldorf, 1990, σελ. XIV+376.

Τὸ ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ἔγκριτον γερμανικὸν βιβλιοκριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν Περιοδικὸν (ἐφεξῆς καὶ IZBG), εἰς τὸ ὁποῖον παρουσιάζονται ἐπιστημονικαὶ μελέται ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἐπὶ τοῦ βιβλικοῦ περιβάλλοντος, δημοσιευμένοι εἰς τὰ ἀνά τὸν κόσμον ἐκδιδόμενα θεολογικὰ Περιοδικά, εἶναι ἀρκούντως γνωστὸν εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι βιβλικούς θεολόγους. Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐρύτερον θεολογικὸν κοινὸν εἶναι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐνημερωμένον ἐπ' αὐτοῦ, τοῦλάχιστον ἀπὸ δύο σχετικὰς βιβλιοκρισίας τοῦ ὑποφαινομένου, τακτικοῦ συνεργάτου τοῦ IZBG ἀπὸ τριακονταετίας¹. Ἐν τῷ ἐν λόγω Περιοδικῷ ἔχουν παρουσιασθῆ μελέται καὶ Ἑλλήνων βιβλικῶν θεολόγων, ἧ καὶ ἄλλων εἰδικότητων ἐπιστημόνων, Καθηγητῶν καὶ μὴ, αἱ ὁποῖαι εἶναι δημοσιευμένοι εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι ἐκδιδόμενα Περιοδικὰ «Θεολογία», «Δελτίο Βιβλικῶν Μελετῶν», «Ἐκκλησια» καὶ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», καὶ ἔχουν ἄμεσον ἢ ἕμμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῆς Βίβλου. Οὕτως ἔχουν ἴδει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος πολλὰ βιβλιοκριτικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ σημειώματα ἐπὶ ἐργασιῶν τῶν πανεπιστημιακῶν Καθηγητῶν (διαφόρων Σχολῶν καὶ ὄλων τῶν βαθμίδων) Σ. Ἀγουρίδου, Π. Ἀνδριοπούλου, Π. Βασιλειάδου, Β. Βέλλα, Κ. Βλάχου, Χ. Βούλγαρη, Ἰ. Γαλάνη, Γ. Γαλίτου, Γ. Γρατσέα, Δ. Δοῖκου, Γ. - Χ. Ζαφείρη (Μητροπολίτου Περιστερίου), Ἀ. Θεοδώρου, Ε. Θεοδώρου, Δ. Καϊμάκη, Σ. Καλαντζάκη, Κ. Καλλιδικου, Δ. Κανατσούλη, Ἰ. Καραβιδοπούλου, Δ. Κόρσου, Δ. Κωνσταντινίδου, Κ. Μερεντίτου, Γ. Μεταλληνοῦ, Κ. Μπίρη, Π. Μπούμη, Ν. Μπρατσιώτου, Π. Μπρατσιώτου, Ἡ. Οἰκονόμου, Ἰ. Παναγοπούλου, Ἰ. Παπαγιαννοπούλου, Ν. Παπαδοπούλου, Κ. Παπαπέτρου, Γ. Πατρώνου, Γ. Ρηγοπούλου, Δ. Σαβράμη, Π. Σιμωντᾶ, Μ. Σιώτου, Β. Στογιάννου, Π. Τρεμπέλα, Β. Τσάκωνα, Μ. Φαράντου, Α. Φιλιππίδου, Κ. Φούσκα, Ἀ. Χαστούπη, Π. Χρήστου καὶ Π. Χριστινάκη, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλων βιβλικῶν ἢ μὴ θεολόγων ἢ καὶ ἄλλων ἐν γένει ἐπιστημόνων ἐρευνητῶν καὶ δὴ τῶν Ἀ. Ἀποστόλου, Δ. Βακάρου, Ν. Βαλληνδρᾶ (Μητροπολίτου Πατρῶν), Ε. Βίττη, Ἰ. Γιαννακοπούλου, Δ. Δρίτσα, Β. Ἐγγλεζάκη, Ἀ. Ζακοπούλου (Μητροπολίτου Φωκίδος), Ἀ. Θεοχάρη, Ἰσιδώρου (Μητροπολίτου Ναζαρέτ), Ἀ. Κόμπου (Μητροπολίτου Σιατίστης), Δ. Λιάλιου, Β. Μακρίδη, Τ. Ματθαϊάκη (Μητροπολίτου π. Παραμυθίας), Σ. Μαυροφίδη, Β. Μουστάκη, Ν. Μπουγάτσο, Β. Νικοπούλου, Χ. Οἰκονόμου, Π. Πανταζοπούλου, Κ. Παπαγιάννη, Ἰ. Παπαδοπούλου, Κ. Παπαδοπούλου, Ἀ. Παπανικολάου, Γ. Παπατζαννάκη, Χ. Παρασκευαΐδου (Μητροπολίτου Δημητριάδος) καὶ Γ. Πολυζωΐδου (Μητροπολίτου Ἱεραπόλεως)². Ἐξ ἄλλου ἔχουν σταλῆ ἤδη πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὸ IZBG καὶ ἄλλα τοιαῦτα σημειώματα διὰ σχετικὰς μελέτας τῶν Καθηγητῶν Σ. Καλαντζάκη, Γ. Μεταλληνοῦ, Ἡ. Οἰκονόμου, Ἰ. Παπαγιαννοπούλου, Γ. Ρηγοπούλου, Γ. Σαρηγιάννη καὶ Ἀ. Χαστούπη, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν Ἀ. Κόμπου, Ἰ. Κωστώφ,

1. Βλ. «Θεολογία» 34 (1963), σελ. 684-685 καὶ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» 50 (1967), σελ. 146-148.

2. Διὰ τὰς σχετικὰς ἐργασίας τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν βλ. καὶ ἐν Π. Σιμωντᾶ, Βιβλικά καὶ βιβλικο-αρχαιολογικά κριτικὰ σύμμεικτα, Ἀθήναι, 1988, σελ. 123-175.

Χ. Οἰκονόμου, Γ. Παπατζανάκη καὶ Ἰ. Σκιαδάρεση. Σημειωτέον δὲ ὅτι μίαν ἐργασίαν τοῦ καινοδιαθηκολόγου Καθηγητοῦ Μ. Σιώτου καὶ μίαν ἄλλην τοῦ πολεοδόμου Καθηγητοῦ Γ. Σαργιάννη, τὰς ὁποίας παρουσιάσαμεν διὰ τοιοῦτων σημειωμάτων μας εἰς τὸ ΙΖΒΓ, ἔχομεν βιβλιοκρίνει καὶ ἐκτενῶς εἰς τὴν «Θεολογίαν»³.

Ἐμπνευστής, ἰδρυτὴς καὶ ἀρχικὸς ἐκδότης τοῦ ΙΖΒΓ ὑπῆρξεν ὁ ἀειμνηστος Καθηγητὴς τῆς Βιβλικῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Tübingen τῆς Γερμανίας Fridolin Stier, παρὰ τῷ ὁποίῳ καὶ ἠτυχήσαμεν νὰ μαθητεύσωμεν. Οὗτος ἐμόχθησε τὰ μέγιστα διὰ τὴν ἀνελλιπῆ καὶ ἀφογον ἐκδοσιν τοῦ Περιοδικοῦ, ἡ ὁποία, λόγῳ τῆς φύσεώς του, ἦτο καὶ εἶναι δυσχερεστάτη καὶ ἐπίπονος, ἀπαιτοῦσα πολλὰς δυνάμεις καὶ ἱκανότητας. Ταύτας, εὐτυχῶς, διέθετε θαυμάσιος ὁ ἰδιοφυὴς καὶ ταλαντούχος Stier, ὅστις εἶχεν ὀργανώσει σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ διεθνῶς δίκτυον φιλοπόνων συνεργατῶν, καὶ διετήρει τὰς ἀπαρατήτους διὰ τὸ ἔργον του ἐπαφὰς μετ' ἐκπροσώπων ἁλλοδαπῶν ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων, ξένων δογμάτων κλπ. Τοιοῦτοτρόπως ἐπέτυχεν νὰ ἐπιβάλλῃ διεθνῶς τὸ ΙΖΒΓ, ἐπικουρούμενος πρὸς τοῦτο καὶ ὑπὸ τινων ἄλλων διαπρεπῶν βιβλικῶν Καθηγητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Διδάσκαλος ἡμῶν, μακαριστὸς Καθηγητὴς Παναγιώτης Μπρατσιώτης, ὅστις ἦτο μέλος τῆς ἐκδοτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Περιοδικοῦ. Κατὰ τὸ 1980, ὅμως, ὁ Stier, διανύων τὸ 78ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, παρέδωκεν οἰκιοθελῶς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ΙΖΒΓ εἰς τὸν ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ ὑπηρετοῦντα, ἐπίσης βιβλικὸν Καθηγητὴν, Bernhard Lang. Τῇ 2-3-1981 δὲ ἐξέτισε τὸ κοινὸν τοῖς ἀνθρώποις χρέος, καταλιπὼν μνήμην ἀγαθὴν εἰς τοὺς συνεργάτας του ἐν τῷ ΙΖΒΓ⁴. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἐκδημίαν τούτου, καὶ δὴ τῇ 31-1-1982, ἀπεβίωσε καὶ ὁ πολὺς Καθηγητὴς Π. Μπρατσιώτης⁵, καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ὡς μέλους τῆς ἐκδοτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Περιοδικοῦ, τὸν διεδέχθη ὁ ὑποφαινόμενος, ὁ ὁποῖος συνεχίζει νὰ διατηρῆ συγχρόνως καὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ τακτικοῦ συνεργάτου. Τιμῶν οὗτος τὴν ἱεράν μνήμην ἀμφοτέρων τῶν σεβασμίων τούτων Καθηγητῶν του, ἀφιερῶνει εὐλαβῶς εἰς αὐτὴν τὰς ταπεινὰς ταύτας γραμμὰς, ἐπὶ τῇ προσεγγιζούσῃ δεκάτῃ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς συγχρόνου σχεδὸν ἐν εἰρήνῃ ἐκδημίας των πρὸς Κύριον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 35ου τόμου τοῦ ΙΖΒΓ καὶ τῆς ἐκ μέρους του συμπληρώσεως 30/ετοῦς ἀνελλιποῦς ἐν αὐτῷ συνεργασίας.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Β. Lang ἀνάληψιν τῆς πλήρους εὐθύνης τοῦ ΙΖΒΓ, ἐξηκολούθησε τοῦτο νὰ ἐκδίδεται ἀπροσκόπτως καὶ σταθερῶς, ἀξαναμόνονο μάλιστα καὶ εἰς ἔκτασιν. Τῷ 1985 δὲ ἡ ὑπηρεσία συντάξεώς του μεταφέρθη ἐκ τοῦ Tübingen εἰς τὸ Paderborn, λόγῳ τῆς εἰς τὸ αὐτό Πανεπιστήμιον μετακλήσεως τοῦ Lang, ἀλλὰ παρέμεινε βασικῶς ἀμετάβλητον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πρωταρχικὴν μορφήν του. Μικρὰς τινος μόνον μεταβολὰς ἐγνώρισεν ὡς πρὸς τὴν κατανομὴν τῆς ὕλης. Οὕτως, ἀφ' ἧς ἤρχισαν νὰ γίνωνται νέαι ἐκτιμήσεις διὰ τὴν μέθοδον ἐρμηνείας τῆς Βίβλου καὶ νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν καὶ νέοι παράγοντες δι' αὐτὴν, ἐγένετο διαχωρισμὸς τῶν βιβλιοκρινομένων ἐργασιῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς κοινωνικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς θεσμούς, ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἔχουν θεολογικὸν καὶ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον. Δίδεται δ' ἔκτοτε ἡ δέουσα σημασία καὶ εἰς τὴν κοινωνιο-

3. Βλ. «Θεολογία» 58 (1987), σελ. 168-173 καὶ 61 (1990), σελ. 333-335, ἀντιστοιχῶς. Αἱ βιβλιοκρίσεις αὗται περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν ἄλλων βιβλικῶν βιβλιοκρισιῶν, τὰς ὁποίας ἔχομεν δημοσιεύσει κατὰ καιροῦς ἐν «Θεολογία» καὶ ἄλλαχού.

4. Βλ. Π. Σιμωτᾶ, Fridolin Stier. Νεκρολογία ἐν «Θεολογία» 52 (1981), σελ. 620-621.

5. Βλ. P. Simotas, B. Lang, Panayotis Bratsiotis in memoriam, ἐν ΙΖΒΓ XXVIII (1981/82), σελ. V καὶ Π. Σιμωτᾶ, Ὁ παλαιδιαθηκολόγος Καθηγητὴς Παναγιώτης Ἰ. Μπρατσιώτης καὶ τὸ ἔργον του. Ἐπὶ τῇ πενταετίᾳ ἀπὸ τοῦ θανάτου του (1982-1987), Ἀθήναι, 1987. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»).

λογίαν, τὴν ἐθνολογίαν, τὴν ψυχολογίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θεολογίαν τῆς ἀπελευθερώσεως, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ «φεμινιστικόν» κίνημα. Τὸ Περιοδικὸν ἀφήνει, τέλος, ἀνάλογον χώρον καὶ διὰ τὸ Ἰσλάμ, παρουσιάζον τώρα καὶ σχετικὰς τινὰς μελέτας.

Ὁ ἀπὸ μνηῶν ἐκδοθεὶς 35ος τόμος τοῦ IZBG περιλαμβάνει εἰς τὰς 357 πυκνοτυπωμένας καὶ μεγάλου σχήματος σελίδας τοῦ πολυάριθμα βιβλιοκριτικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ σημειώματα ἐπὶ προσφάτων μελετῶν, ἀφορωσῶν εἰς ἕλους τοὺς τομεῖς τῆς βιβλικῆς καὶ τῆς περὶ αὐτὴν ἐπιστήμης. Οὕτω παρουσιάζονται ὑπὲρ διακόσια μελέται, ἀναφερόμεναι εἰδικῶς εἰς τὸ κείμενον καὶ τὰς μεταφράσεις τῆς Βίβλου, εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς καὶ εἰς τὰ ποικίλα θέματα, περὶ τὰ ὁποῖα στρέφεται ἡ ἐρμηνεία αὕτη (σελ. 1-33). Ἀκολουθεῖ ἡ παρουσίασις 500 περίπου ἐρμηνευτικῶν ἐργασιῶν καὶ ὑπομνημάτων εἰς κείμενα τῶν ἐπὶ μέρους βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης, πρωτοκανονικῶν καὶ δευτεροκανονικῶν (σελ. 33-110). Μετὰ τὰς παλαιοδιαθηκικὰς ἐρμηνευτικὰς ταύτας ἐργασίας, παρουσιάζονται ὑπὲρ τετρακόσια παρόμοιοι ἐπὶ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης (σελ. 111-172). Ἐν συνεχείᾳ παρουσιάζονται 120 περίπου ἐργασίαι ἐπὶ ἐξωβιβλικῶν κειμένων καὶ κυρίως ἀποκρύφων βιβλίων, ἐν οἷς καὶ τὰ περίφημα χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, τὰ τοῦ Nag Hammadi κ.ἄ. (σελ. 177-195) καὶ 90 σχεδὸν ἄλλα, ἀναφερόμεναι εἰς τὸ βιβλικὸν περιβάλλον (σελ. 204-218). Ἀκολουθεῖ ἡ παρουσίασις 125 ἐργασιῶν ἐπὶ θεμάτων σχετικῶν πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν τῶν βιβλικῶν χωρῶν (σελ. 218-236), 75 ἄλλων ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν τῆς Π. Διαθήκης (σελ. 236-248), 70 σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραὴλ (σελ. 248-260) καὶ 80 περίπου ἐπὶ θεμάτων Ἰουδαϊσμοῦ, ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ, Γνώσεως καὶ Ἰσλάμ (σελ. 260-273). Ὑπὲρ διακόσια δὲ σημειώματα δημοσιεύονται ἐπὶ ἐργασιῶν σχετικῶν πρὸς τὴν βιβλικὴν θεολογίαν, ἐξ ὧν 70 εἰδικῶς ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ 90 εἰδικῶς ἐπὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης (σελ. 273-308). Περαιτέρω παρουσιάζονται ὑπὲρ τεσσαράκοντα μελέται σχετικαὶ πρὸς ἐννοίας καὶ σύμβολα τῆς Βίβλου (σελ. 308-314). Μετὰ δὲ 110 σημειώματα ἐπὶ ἐργασιῶν ἐχουσῶν σχέσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐρμηνείας τῆς Βίβλου (σελ. 323-339), περιέχονται 20 περίπου ἄλλα, ἐπὶ ἐργασιῶν σχετικῶν πρὸς τὴν Βίβλον ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν τῇ παγκοσμίᾳ γραμματείᾳ (σελ. 339-343). Πλὴν τῶν ἀνωτέρω περιέχονται σημειώματα καὶ ἐπὶ ἄλλων, περιορισμένου ὅμως ἐνδιαφέροντος, μελετῶν, ὡς ἐν σελ. 315-323 καὶ 343-357.

Διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου τούτου δὲν κρίνομεν ἀπαραίτητον νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ ἐνταῦθα, ἀφοῦ τοιοῦτό τι ἐπράξαμεν κατὰ τὸ παρελθόν, διὰ τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας μνημονευθεισῶν δύο ἐκτενῶν βιβλιοκρισιῶν ἡμῶν, εἰς τὰς ὅποιας ἀπεδείξαμεν πόσον συμβάλλει τὸ IZBG εἰς τὴν ἐνημέρωσιν τῶν ἀναγνωστῶν του ἐπὶ τῶν πάσης φύσεως βιβλικῶν μελετῶν, τῶν δημοσιευομένων εἰς τὰ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ἐκιδιδόμενα θεολογικὰ Περιοδικὰ ἢ εἰς διάφορα συλλογικὰ ἔργα, δυσπρόσιτα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς πολλοὺς τῶν ἐνδιαφερομένων. Σήμερον ἀρκούμεθα νὰ τονίσωμεν, ὅτι αἱ βιβλικαὶ μελέται, αἱ δημοσιευόμεναι ὑπὸ ἐλληνορθόδοξων συγγραφέων εἰς τὰ παρ' ἡμῶν ἐκιδιδόμενα Περιοδικὰ, γίνονται εὐρύτατα γνωσταὶ καὶ προβάλλονται διεθνῶς διὰ τοῦ IZBG, ἐνῶ ἄνευ αὐτοῦ θὰ παρέμενον ἐν πολλοῖς ἄγνωστοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ μελετηταὶ τῆς Βίβλου εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ πληροφοροῦνται ἐπαρκῶς καὶ ἐπακριβῶς περὶ τῶν δημοσιευομένων ἐκάστοτε νεωτέρων μελετῶν καὶ δὴ καὶ περὶ τινων σπουδαίων ἐπιστημονικῶν προβλημάτων, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξίν θὰ ἤγνούουν οὗτοι παντελῶς, ἐὰν διὰ τὴν ἐνημέρωσίν των ἐβασίζοντο εἰς συγγράμματα ἀγνωστὰ τὰς βιβλικὰς ἐρεῦνας τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ ἐνημεροῦντα ἀνεπαρκῶς καὶ πλημμελῶς τοὺς ἀναγνώστας των. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται ἡ σπουδαιότης τοῦ IZBG, τὸ ὅποιον δύναται οὕτω νὰ ἀποτελῇ εἰδὸς τι ὀδηγοῦ βιβλικῶν σπουδῶν. Διὰ τοῦτο θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Περιοδικόν, νὰ ἐμπλουτίσῃ ὅλας τὰς ἐλληνικὰς θεολογικὰς βιβλιοθήκας καὶ οὐχὶ μόνον τὰς βιβλικὰς.

Friedrich Rehkopf, *Septuaginta - Vokabular*, Göttingen, 1989, σελ. 318.

Ἐπισημαίνεται ἀμφισβητεῖται σοβαρῶς σήμερον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τῶν ἑβδομήκοντα (ἑφεξῆς Ο΄) ἔχει μεγίστην ἀξίαν καὶ ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα διὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱερᾶς Βίβλου, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἀποτελεῖ πολῦτιμον διασάφην, τρόπον τινά, καὶ ἐρμηνεῖαν τῆς Π. Διαθήκης. Εἶναι ἄλλως τε ἐπίσης πολῦτιμος καὶ διὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἀφοῦ διὰ τοὺς ἰ. συγγραφεῖς αὐτῆς ἡ γλῶσσα τῆς ἐν λόγῳ μεταφράσεως εἶναι αὐτὴ αὐτῆ ἡ γλῶσσα τῆς Π. Διαθήκης. Περὶ τούτων δύναται τις νὰ βεβαιωθῇ καὶ διὰ τοῦ ὑπὸ τὸν ὄψιν ἀνω τίτλου νεωστὶ ἐκδοθέντος ἀξιολόγου ἔργου τοῦ Friedrich Rehkopf, τὸ ὁποῖον περιέχει καὶ ἐν πολλοῖς ἀξιοποιεῖ τὸ λεξιλόγιον τῶν Ο΄.

Ἐκ ἀποκλειστικῆς βάσεως διὰ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ ἔργου τούτου ἐχρησιμοποιήθη ἡ μικρὰ ἀλλ' ἐπιστημονικῶς σπουδαία δίτιμος ἐκδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῆς Π. Διαθήκης τοῦ ἐπιφανοῦς Γερμανοῦ ἑβδομηκοντολόγου Καθηγητοῦ Alfred Rahlfs, ἡ ἐν Stuttgart δημοσιευθεῖσα τῷ 1935 καὶ πολλακίς ἔκτοτε ἀνατυπωθεῖσα ὑπὸ τὸν τίτλον «Septuaginta. Id est Vetus Testamentum Graece juxta LXX interpretes»¹. Τὰ λήμματα παρατίθενται συμφώνως πρὸς τὴν ἐν τῇ μεγάλῃ «Concordance to the Septuagint» τῶν E. Hatch - H. A. Redpath (Oxford, 1897· ἀμετάβλητος ἀνατύπωσις, Graz, 1975)² ὑπάρχουσαν σειρὰν αὐτῶν. Οὕτω τὸ ὑπὸ τὸ πρότυπον τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Concordance ἐκδοθὲν λεξιλόγιον παρῴσιάζει τὴν ἀκόλουθον σειρὰν «ἄ, ἄ ἄ ρ, ἄ β ἄ κ, ἄ β ἄ μ ἄ, ἄ β ἄ σ ἰ λ ε υ τ ο ς, ἄ β ἄ τ ο ς, ἄ β ἄ τ ὠ, ἄ β ἄ δ η ρ ἰ ν, ἄ β ἰ ρ ἄ, ἄ β λ α β ἦ ς» κ.ο.κ. (σελ. 1 ἐξ.) ἕως «ὠ τ ἰ ο ν, ὠ τ ὄ τ μ η τ ο ς, ὠ φ ἑ λ ε ἰ α, ὠ φ ε λ ἑ ὠ, ὠ φ ἑ λ η μ α, ὠ χ ρ α» (σελ. 317). Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, ὅτι τὸ λεξιλόγιον τοῦτο ἀκολουθεῖ μὲν τὴν ἐν τῇ προμνησθείσῃ Concordance ὑπάρχουσαν σειρὰν τῶν λέξεων, περιλαμβάνει ὅμως καὶ τὰ λήμματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔχουν περιληφθῆ εἰς τὰ Addenda et Corrigenda ταύτης (τόμ. II, σελ. 1500-1502), λόγῳ παραλείψεως τούτων, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, ἐκ τοῦ κυρίου σώματος τῆς Concordance. Ἀντιθέτως δὲ δὲν περιλαμβάνει ὅσα λήμματα καταχωρίζονται εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος Concordance καὶ ἐξ ἄλλων μεταφράσεων, ὡς εἶναι κυρίως ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀκύλα, τοῦ Θεοδοτίωνος, τοῦ Συμμάχου κ.ἄ. Ἐξ ἄλλου ἡ καταχώρισις τῶν ρημάτων εἰς τὸ λεξιλόγιον τοῦτο τοῦ Rehkopf δὲν γίνεται διὰ τοῦ ἀπαρεμφάτου, ὡς εἰς τὴν Concordance τῶν Hatch - Redpath, ἀλλὰ διὰ τοῦ πρώτου προσώπου τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ. Οὕτως ἔχομεν π.χ. ἄ β ἄ τ ὠ καὶ οὐχὶ ἄ β ἄ τ ο ὦ ν, β ἄ δ ἰ ζ ω καὶ οὐχὶ β ἄ δ ἰ ζ ε ἰ ν, ὠ φ ε λ ἑ ὠ καὶ οὐχὶ ὠ φ ε λ ε ἰ ν κλπ. Ὑψίσταται, συνεπῶς, μικρὰ τις διαφορὰ μεταξὺ τοῦ παρόντος λεξιλογίου καὶ ἐκείνου τὸ ὁποῖον περιέχεται εἰς τὴν Concordance τῶν Hatch - Redpath.

Ἐκάστη τῶν 317 σελίδων τοῦ βιβλίου τούτου χωρίζεται εἰς τρεῖς στήλας. Εἰς τὴν πρώτην περιέχεται τὸ λεξιλόγιον τῶν Ο΄, εἰς τὴν δευτέραν σημειοῦται ἡ παρ' αὐτοῖς συχνότης ἐκάστης λέξεως καὶ εἰς τὴν τρίτην παρατίθενται τὰ χωρία τῆς Κ. Διαθήκης, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν αἱ λέξεις ἡ ἢ ἐν τῇ Βίβλῳ ταύτῃ συχνότης τούτων. Ἐν σελ. 318 παρατίθεται πίναξ εἰδικῶν λέξεων (Sondervokabeln) ἐκ τῶν Ὑαλῶν τοῦ Σολομώντος, περιλαμβανῶν δέκα ὄκτα τοιαύτας (ἀπὸ «ἄ λ λ ο τ ρ ἰ ὄ τ η ς» μέχρι «χ ρ η σ τ ε ὗ ω»), μετὰ

1. Φωτοστατικὴ ἀνατύπωσις τῆς κλασσικῆς ταύτης ἐκδόσεως ἐγένετο παρ' ἡμῖν πρὸ δεκαετίας περίπου, μερίμνη τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως ἐγράψαμεν ἱκανὰ ἐν «Θεολογία» 53 (1982), σελ. 311-313.

2. Πανομοίωτος ἀνατύπωσις ταύτης, ὡς ἡ προηγουμένη τοῦ Graz, ἔχει γίνεαι καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ μάλιστα δις, ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις γνωστοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου «Ὀφελίμου βιβλίου» (αἰδ. πρωτοπρ. π. Ἰωάννης Δι ὠ τ η ς), ἐν ἔτει 1978 καὶ 1983, προετοιμάζεται δὲ καὶ τρίτῃ ἐκδοσίς.

τῶν σχετικῶν παραπομπῶν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, προκειμένου, βεβαίως, περὶ τῶν λέξεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀντίστοιχα εἰς αὐτήν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εὐκόλως δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀντιληφθῇ, ὅτι τὸ παρουσιασθὲν ἐναυθα βιβλίον, τὸ ὁποῖον εἶναι ὅπωςδῆποτε λιτόν, συμβάλλει οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἐπὶ τοῦ κειμένου τῶν Ο'. Χάρις δὲ καὶ εἰς τὴν, ἥδη ἐκτεθεισάν, διάταξιν τῆς ὕλης του, βοηθεῖ τοὺς μελετητὰς νὰ διακριβώσουν τὴν ἔκτασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἐπηρεάσει τὴν Κ. Διαθήκην ἡ πολύτιμος αὐτὴ γλῶσσα τῶν Ο'. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι, ἀναμφισβητήτως, ἐνδιαφέρον καὶ σπουδαῖον καὶ ἀπαραίτητον διὰ τὰς βιβλικὰς σπουδὰς.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Constantine Cavarnos, *New Library*, Vol. I, Belmont (Institute for Byzantine and Modern Greek Studies) 1989, pp. 176.

Ὁ πρῶτος τόμος ἀπὸ μίᾶ σειρά, πού μόλις τὸν πάρεις στὰ χέρια σου θυμᾶσαι τὴν «Μυριόβιβλον» — Βιβλιοθήκη τοῦ ἱεροῦ Φωτίου. Τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ πολλὸ γνωστός μας συγγραφέας καὶ συνεργάτης τῆς «Θεολογίας» καθηγητῆς Κ. Κ α β α ρ ν ὀ ς, στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου (σελ. V). Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιλογή ἀπὸ δημοσιευμένες καὶ ἀδημοσίευτες κριτικές, πού ὁ σ. ἔγραψε κατὰ καιροὺς γιὰ διάφορα βιβλία, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται: α) στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία, β) στὸ Βυζάντιο, τὴ θεολογία, φιλοσοφία καὶ τέχνη του, γ) στοὺς νεοέλληνες φιλοσόφους, δ) στοὺς νεοέλληνες θρησκευτικοὺς συγγραφεῖς, ε) στοὺς ρώσους συγγραφεῖς, ς) στὶς ἑλληνικὲς κοινότητες (στὴ μητροπολ. Ἑλλάδα καὶ στὸ ἔξωτερικὸ) καὶ ζ) στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι δὲν εἶναι μιὰ ἀπλὴ σημειωματογραφία, ἀλλὰ κριτικὴ ἐμβάθυνση καὶ συζήτηση στὰ βιβλία-θέματα πού θίγει, μὲ τόση εὐσυνειδησία καὶ προσοχή, ὁ ἄλλοτε καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας σὲ ἀμερικανικὰ Παν/μια καὶ τώρα διευθυντῆς τοῦ «Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν» κ. Κων/νος Καβαρνός. Ἐνα βιβλίον πού διδάσκει κρίνοντας καὶ συζητῶντας, πάνω σ' ἐνδιαφέροντα θέματα καὶ βιβλία.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Βαλκανικά Σύμμεικτα (Περιοδικὴ ἔκδοση τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴγιου), τεύχος 3, Θεσ/νίκη 1989, σσ. 292.

Πρόκειται γιὰ μιὰ πολὺ φροντισμένη καὶ εὐπρόσωπη ἐπιστημονικὴ ἔκδοση τοῦ I.M.X.A., πού τιμᾷ καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ Ἰδρυμα πού τὴν ἐκδίδει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν συνεργάτη τῆς κ. Κ. Κ. Π α π ο υ λ ῖ δ η, πού ἐπιμελεῖται τὴν ὅλη ἐκδοτικὴ ἐργασία τοῦ περιοδικοῦ. Εἶναι πολὺ εὐχάριστη ἡ διαπίστωση, ὅτι σὲ κάθε καινούργιον τεύχος τῶν ΒΣ διαπιστώνουμε βελτίωση στὴν ποιότητα καὶ τῶν περιεχομένων καὶ τῆς ἐκδόσεως. Ἐνα σωρὸ ἐνδιαφέροντα θέματα, πού ἐνδιαφέρουν τίς βαλκανικὲς-σλαβικὲς χώρες, τὴν ἱστορία, τὴν ἐκκλησία, τὴ διπλωματία, τὸν πολιτισμὸ κ.λπ., περιέχονται σὲ ἄρθρα τῶν ΒΣ, πού ἐνημερώνουν τὸν μὴ εἰδικὸ ἑλληνα ἀναγνώστη, ἀλλὰ καὶ διευκολύνουν τὸν εἰδικὸ γιὰ τὴν περαιτέρω ἔρευνα. Οἱ συνεργάτες τῶν ΒΣ εἶναι διακεκριμένοι ἐρευνηταὶ (οἱ περισσότεροὶ πανεπιστημιακοὶ) καὶ τὰ κείμενά τους ἔχουν μιὰ ἱστορικὴ μὰ καὶ πολιτικὴ ἐνίοτε ἐπικαιρότητα. Χρήσιμη καὶ ἡ ξενόγλωσση περίληψη πού δίνεται στὸ τέλος γιὰ κάθε μελέτη. Μιὰ ἔκδοση ἀξία λόγου καὶ συγχαρητηρίων.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

George C. Papademetriou, *Essays on Orthodox Christian - Jewish Relations*, Wyndham Hall Press, U.S.A., 1990, pp. 134.

Εἶναι γνωστὸς ὁ π. Γ. Παπαδημητρίου, Διευθυντῆς τῆς Βιβλιοθήκης (καὶ Καθηγητῆς) τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ τῆς Βοστώνης, γιὰ τὶς ἐρευνῆς του στὶς σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Θεολογίας πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτες καὶ τοὺς Μουσουλμάνους. Μὲ τὸ παρὸν ἔργον του, μᾶς δίνει μίαν εὐρεῖαν ἐπιλογὴν ἀπὸ σχετικὰς μελέτες του, μαζὶ μὲ κριτικὰς του γιὰ βιβλία, ποὺ θίγουν ἀνάλογα θέματα. Εἶναι μιὰ ἐπιμελημένη ἐκδοσὴ καὶ χρήσιμη γιὰ τοὺς Χριστιανούς καὶ τοὺς Ἰσραηλίτες. Πέρ' ἀπὸ τὰ δικά του μελετήματα, ὁ σ. προσφέρει καὶ ἄλλα κείμενα, εἴτε ὀλόκληρα σὲ μετάφραση (ὅπως τοῦ καθηγητοῦ Ἰωάννου Καραβιδουπόλου, «Ἡ Ἱερουσαλὴμ στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογικὴ Παράδοση»), εἴτε καὶ σὲ περίληψιν τῶν βασιικωτέρων σημειῶν του (ὅπως τοῦ καθηγητοῦ Π. Σιμωτᾶ, «Ἰουδαϊσμός καὶ Ἑλληνικὴ Ὁρθοδοξία» ποὺ εἶχε δημοσιευθεῖ παλαιότερα στὴ «Θεολογία» κ.ἄ.). Τὸ βιβλίον ἀντανακλίνεται μὲ κριτικὴ βιβλιογραφία καὶ λεπτομερῆς εὐρετήριο πολὺ χρήσιμο.

II. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Κώστα Δελιωστάντση, *Τὸ ἦθος τῆς Ἑλευθερίας (Φιλοσοφικὲς ἀπορίες καὶ θεολογικὲς ἀποκρίσεις)*, ἐκδ. «Δόμος», Ἀθήνα 1990, σσ. 134.

Ὁ διδάκτωρ φιλοσοφίας καὶ καθηγητῆς τῆς θρησκευτικῆς ἐπιστήμης τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Φλωρίνης κ. Κ. Δελιωστάντση εἶναι θεολόγος καὶ παλαιὸς ἀπόφοιτος τῆς Χάλκης, ποὺ ἐπέστρεψε στὴν Ἑλλάδα ὕστερ' ἀπὸ λαμπρὰς σπουδὰς στὴ Γερμανία. Τὰ περισσότερα (καὶ τὰ πιὸ πολυσέλιδα) δημοσιεύματά του εἶναι στὴ γερμανικὴ γλῶσσα. Πρόσφατα εἶχε κυκλοφορήσει τὸ βιβλίον του «Ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ Κάντ (ἐπικαιρότητα καὶ κριτικὴ τῶν ἀντιλήψεων του γιὰ τὴν ἀγωγή)» καὶ τώρα μόλις «Τὸ ἦθος τῆς Ἑλευθερίας». Παρ' ὅλον ὅτι ὁ τίτλος μπορεῖ νὰ θυμίζει ἄλλα ἔργα, πρόκειται γιὰ ἓνα βιβλίον πρωτότυπο, ποὺ κινεῖται ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφία καὶ τὴν θεολογία, πάντοτε μὲ ἄξονα τὴν ἑλευθερία. Εἶν' ἓνα βιβλίον ἐπιστημονικὰ συνταγμένο καὶ κατοχυρωμένο, βασιμμένο σὲ πλούσια ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία, μὰ κυρίως βγαλμένο ἀπὸ βιώματα ὀρθόδοξα, γραμμένο μὲ στοχασμὸν ἀλλὰ καὶ καρδιά. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγὴν («Ἡ κρίση τῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς ἑλευθερίας»), ἀκολουθοῦν τὰ τρία μέρη του: Α' Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἐν Χριστῷ ἑλευθερίας, Β' Ἡ Ἑλληνικὴ ἑλευθερία καὶ ἡ ἑλευθερία τῆς ἀγάπης καὶ Γ' Χριστιανικὴ ἑλευθερία καὶ σύγχρονος κόσμος. Ἀκολουθεῖ ὁ Ἐπιλογος καὶ Ἀλφαβητικὸν εὐρετήριο (ἑλληνικὸν καὶ ξενόγλωσσον). Ἦταν ἡ πρώτη ἐπαφὴ μου μὲ κείμενα τοῦ σ. καὶ ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω τὸν ἐνθουσιασμό μου, ἀλλὰ καὶ τὶς πολλὰς προσδοκίας μου γιὰ τὴν προσφορά του στὸν θεολογικὸν-φιλοσοφικὸν χῶρον τῶν γραμμάτων μας.

II. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Constantine Cavarnos, *The Hellenic-Christian Philosophical Tradition*, Belmont, «Institute for Byzantine and Modern Greek Studies», U.S.A., 1989, pp. 128.

Ὁ σ., προσκεκλημένος ἀπὸ τὸ Τμήμα Κλασσικῶν Σπουδῶν καὶ τὸ Πρόγραμμα Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βοστώνης (τὸ γνωστὸ μας Β.Υ.), ἔδωκε τέσσερις Διαλέξεις, τὶς ὁποῖες παρακολούθησαν Φοιτηταὶ καὶ Καθηγηταὶ τοῦ Β.Υ. — τρεῖς τὸ 1987 καὶ μίαν τὸ 1988. Τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν εἶναι παρὰ οἱ τέσσερις αὐτὲς διαλέξεις, πλουτισμένες μὲ βιβλιογραφία καὶ ὑποσημειώσεις καὶ μὲ μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα Εἰσαγωγὴν, ποὺ ὀφείλεται στὸν Καθηγητὴ τοῦ Β.Υ. Stephen D. Salamone, μὲ τὸν τίτλον «Ἡ ἑλληνικὴ

συνέχεια» καὶ εἰσάγει ἀναλυτικὰ στὶς διαλέξεις ποὺ ἀκολουθοῦν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα στὸ ἔργο τοῦ Καθηγητοῦ Κ. Καβαροῦ. Τὰ τέσσερα βασικὰ κεφάλαια-μαθήματα τοῦ βιβλίου εἶναι α) 'Ο Πλάτων, β) 'Ο Ἀριστοτέλης, γ) Στωϊκὰ στοιχεῖα στοὺς Ἕλληνας ἐκκλησι. Πατέρας καὶ δ) 'Ἡ ἔννοια τῆς Φιλοσοφίας στὴν Ἑλληνικὴ Παράδοση. Ἀπ' τὸ δ' μάθημα-διάλεξη ξεχωρίζουν τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια γιὰ τὴν πρωτοτυπία τους. Τὸν τόμο κατακλείουν εὐρετήρια Ὑποματίων καὶ Θεμάτων.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Δ η μ. Ζ. Σ ο φ ι α ν ο ὦ, 'Ο ὄσιος Ἀθανάσιος ὁ Μετεωρίτης, ἔκδ. Ἰ. Μ. Μεγάλου Μετέωρου (Μεταμορφώσεως), Μετέωρα 1990, σσ. 248.

'Ο σ. ἔχει τὴ σπάνια εὐλογία νὰ δουλεῖ χρόνια τώρα κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τῶν Ἱερῶν Μονῶν Μετεώρων, ὅπου τόσο ἀσκηταὶ ἀγίασαν τὸν τόπο μὲ τις προσευχὲς καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνες τους καὶ ἀξιώθηκαν κ' ἐκεῖνοι τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴν ὁποία καὶ σήμερα μέγα πλῆθος χριστιανῶν προστρέχει στ' ἁγιασμένα βράχια τῶν Μετεώρων. Καρποὶ τῶν κόπων του, πολλοὶ κ' εὐλογημένοι, ὅπως αὐτὸς ὁ τόμος, ποὺ μόλις ἐξεδόθη, στὰ πλαίσια τῶν λαμπρῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων γιὰ τὴ συμπλήρωση ἑξακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἵδρυση τοῦ Μεγάλου Μετέωρου —μετὰ τοὺς πολυσέλιδους τόμους-Καταλόγους Χειρογράφων τῶν Μετεώρων, βέβαια.

"Ἦστερ' ἀπὸ ἓνα εἰσηγητικὸ κείμενο τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ' ἓνα εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τοῦ Καθηγουμένου τοῦ Μεγάλου Μετέωρου, ὁ σ. ἐξετάζει στὰ προλεγόμενα διὰ μακρῶν α) τὸν Βίο τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου (τὰ περὶ τοῦ Βίου, τῆς χειρογράφου παραδόσεως, τοῦ Συγγραφέως, τῶν Πηγῶν καὶ τῆς Φιλολογ. ἀξιοπιστίας, Περιεχόμενο τοῦ Βίου, Προσωπογραφικὰ καὶ χρονολογικὰ προβλήματα, Παραφράσεις τοῦ Βίου, Ἐκδόσεις), β) τὴν Ἀκολουθία καὶ γ) Τὰ Συναξάρια (σελ. 17 - 93). "Ἐπεται ἡ μετάφραση τοῦ Βίου στὴ σύγχρονη νεοελληνικὴ γλῶσσα (95 - 125), ἀκολουθεῖ ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ Βίου (127 - 156) καὶ, τέλος, ἡ Ἀκολουθία καὶ τὰ δυὸ Συναξάρια, τὸ ἓνα στὴν κανονικὴ θέση του, ἀνάμεσα στὶς ὡδὲς ζ' - ζ', καὶ τὸ ἄλλο στὸ τέλος (159 - 222). Ἐν εἶδει Παραρτήματος ὁ σ. μᾶς προσφέρει πίνακες χειρογράφων, εἰκόνες (ἔγχρωμες καὶ ἀσπρόχρωμες) καὶ μερικὰ τοπία τῶν συγκλονιστικῆς ὁμορφίης ἱερῶν βράχων τῶν Μετεώρων.

'Ο κ. Δημ. Σοφιανὸς ἔκαμε, καὶ μὲ τὸν τόμο τοῦτο, μιὰ νέα σημαντικὴ προσφορὰ στὴν Ἐπιστήμη καὶ στὴν Ἐκκλησία, μὲ τὰ ὑμναγιολογικὰ μελετήματα ποὺ τὸν συνοδεύουν καὶ μὲ τὸν κόπο καὶ τὴν ἀγάπη του, ποὺ ξεπερνοῦν κατὰ πολὺ τὰ συνήθη τῶν ἀπλῶν βυζαντινολόγων.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Ν. Α. Κ ε φ α λ λ η ν ι ἄ δ η, 'Ἡ λατρεία τῆς Παναγίας στὰ ἑλληνικὰ νησιά (Α', Κυκλάδες), ἔκδ. «Φιλιππότη», Ἀθήνα 1990, σσ. 208.

"Ἐνα βιβλίον λαογραφικὸ, γεμᾶτο ἐκκλησιᾶς, εἰκόνες, παραδόσεις, θρύλους, ποιήματα, στίχους, ἐνθυμήσεις, θαύματα κ.ἄ. ἀφηγήσεις γιὰ τὴν Παναγία. 'Ο σ. εἶναι φιλόλογος, μὰ εἶναι καὶ ποιητής. Φροντίζει τὴν καλλιτέπεια, καὶ τὸ ὕφος του εἶναι γλαφυρότατο. Πετᾶει ἀπὸ νησὶ σὲ νησί, ἀπὸ κάβο σὲ κάβο, γιὰ νὰ μᾶς δεῖξει τὰ ἔμορφα ἐκκλησιακὰ τῆς Παναγίας, νὰ μᾶς ἱστορήσει τίς παλιὲς παραδόσεις μὲ τὰ στόματα τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ καὶ νὰ μᾶς δεῖξει τίς θαυματουργὲς εἰκόνες, ποὺ στράβωναν τοὺς πειρατές, μὰ καὶ γιάτρευαν τοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς πονεμένους. Μᾶς ὁδηγεῖ καὶ στὰ πέλαγα καὶ τίς ἀνοιχτὲς θάλασσες, ὅπου ἡ Παναγία, παράλληλα μὲ τὸν ἅγιον τῶν θαλασσῶν, τὸν Ἀη-Νικόλα, τρέχει νὰ σώσει τὰ πλοῖα ποὺ κινδυνεύουν καὶ τὴν προσκαλοῦν καὶ τὴν παρακαλοῦν νὰ πάψει τὴ φουρτούνα

(βλ. ὠραῖο πλῆρα-εἰκόνα, σελ. 145)! "Ἐχει κ' ἐξομολογήσεις συγκλονιστικές, ὅπως ἐκείνη τῆς σελ. 147, ὅπου ἕνας ἐτοιμοθάνατος ἐξομολογεῖται: «Παπᾶ μου! Τὴ κανδήλια τῆς Παναγιᾶς μας, ἐγὼ τὰ 'κλεψα. Τὰ κοπάνισα καὶ τὰ 'καμα πλάκα. Τὰ πῆγα στὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ πούλησα. Ὅταν ὅμως ἔπιασα τὰ λεφτά, ἔνωσα πὼς κάτι ἔπαθα. Ἀπὸ κείνη τὴν ὥρα κρῖνομαι. Παπᾶ μου, συγχώρεσέ με!» Συγχαρητήρια στὸν κ. Κεφαλληνιάδη. Περιμένουμε τὴ συνέχεια.

II. B. ΠΑΣΧΟΣ

The Byzantine Text - Type New Testament Textual Criticism. Harry A. Sturz. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1984. Pp. 305.

New Testament scholars in recent years produced countless studies on textual criticism of the Greek text. Seldom, if ever, however, an intelligent and impartial discussion is given to the Byzantine, Constantinopolitan *textus receptus*.

The Byzantine Greek text of the New Testament was for centuries the only widely used text until B. F. Westcott and F. J. A. Hort in the nineteenth century considered it obsolete. Most New Testament critics today consider it inferior to the current critical Greek text.

In the present study by Dr. Harry A. Sturz the thesis is proposed that the Byzantine Greek text «is essential for any student of the New Testament who seeks a means of evaluating external evidence for readings» (p. 9). In the first part of the book Sturz summarizes current trends toward the Byzantine text. The author begins his discussion with the definition of «Byzantine». The text refers to the Greek uncials, semi-uncials and minuscule manuscripts of the New Testament. It is the majority text and includes the Syriac and Gothic versions. This text has its origins in the Byzantine Empire. It is also referred to as «Antiochian», «Syrian», «Constantinopolitan» «Koine» etc. This text is the most quoted text by the Church Fathers from St. John Chrysostom on and is behind the *textus receptus* and the King James version (p. 13). In this first chapter, Sturz outlines the background of the debate on Byzantine and critical texts beginning in the last century with Westcott-Hort who rejected the Byzantine text as obsolete and Burgon-Hills who supported it as primary.

In the second chapter the author summarizes the arguments of the support that the Byzantine text of the New Testament is secondary. This is near consensus among modern scholarship. Westcott and Hort contended that the Alexandrian text originated in the second century and preserves the original text as attested by the quotes by Origen. There are scholars such as A. C. Clark who hold that both the Alexandrian and Western texts originated in the second century and the Byzantine in the fourth. Westcott-Hort argued that the Byzantine text must be late because it is evident that it was edited from the other two types; i.e. the Alexandrian and the Western. The Byzantine includes both and therefore it is longer. The second reason Westcott-Hort reject it is that the Fathers of the Church keep silent, i.e., no Church Father attested to the Byzantine before Chrysostom, whereas supporting patristic evidence is found for the Alexandrian, especially in Origen. The third reason Westcott-Hort rejected the Byzantine text is that they contend the readings compared to the other texts are inferior in content and style which indicates that it was edited and therefore corrupted.

In the third chapter Dr. Sturz summarizes the arguments of the support that the Byzantine text is primary. John W. Burgon and Edward E. Hills support the thesis that the Byzantine text is primary text, the Traditional text, the «norm» from which all other texts are judged. «The basic premise of this view is that the agreement of a large majority of individual manuscripts constitute the chief evidence for the true text because such plurality indicates the divinely preserved texts» (p. 32).

Hill rests his entire argument of the Byzantine text upon God's providence. He claims that the plurality of manuscripts with the Byzantine Greek text is evidence that the «providential preservation operated within the Greek Church» and this should be the determining criterion for the true text.

In the fourth chapter the author examines the strengths and weaknesses of the argument that the Byzantine text is primary. The author asks «how can God's providence be limited only to men of the Byzantine area?» Then he states that early Church Fathers such as Irenaeus used the Western text, St. Athanasios used the Alexandrian text, and yet both were Orthodox. It is pointed out that Greek was spoken and written in the Churches of Caesarea, Alexandria and Rome. I am compelled to correct a statement that Tischendorff saved from destruction the Sinaitic manuscript from the monks of St. Catherine's monastery on Mount Sinai. The fact is that this manuscript was preserved there for several centuries without «destruction» (p. 45). The tradition among the monks in Palestine is that Tischendorff «stole» the manuscript which he later sold to Russia. The defense for the Byzantine text is related to the defense of the King James version. The plurality of the Byzantine Greek text is that the language in the East continued to be Greek whereas in the West the native language became Latin. The Greek New Testament text was reproduced in an overwhelming number of manuscripts up to the fall of Constantinople, this being the reason for the plurality of the Byzantine Greek texts and from that the King James Version is derived.

In the second part of the book Sturz summarizes the reasons for considering his thesis which is that the Byzantine text is independent. The author points out that recent discoveries of papyri support that the Byzantine text is not fourth century but second century. Scholars such as Bruce Metzger and others admit the Byzantine text was not dreamed up but has its origin in the second century. So, the conclusion of the author is that, «the papyri supply valid evidence that distinctive Byzantine readings were not created in the fourth century but were already in existence before the end of the second and that, because of this, Byzantine readings merit serious consideration» (p. 69). The claim is made that the Byzantine text and the Western text agree because both have their origin in the East (p. 71). It would be unthinkable for a Byzantine Patriarch to send envoys to Italy to procure a Greek manuscript which prevailed its authority on the Orthodox. The Western text which originated in the East was carried down the mainstream of the Byzantine Church (p. 73). The discovery of the early papyri made the argument of the patristic silence against the Byzantine text invalid. Also, the longer reading is not proof of lateness. He states that, «While the Byzantine text has evolved in two or three forms and has gone through several stages... nevertheless it has maintained a high degree of homogeneity. It has not undergone an extensive cross-fertilization from the other text-types» (p. 125). Sturz insists that the Byzantine text is not a mixture of «antecedent Alexandrian and Western texts as conjectured by Wescott-Hort, but is an inde-

pendent witness to the second century tradition of its locale» (p. 128). The thesis of Wescott-Hort that the Byzantine text is late, textually mixed and secondary in form, that was supported by the apparent arguments of conflate readings, patristic silence and intrinsic character are no longer valid on account of the accumulated data since the day of Wescott-Hort. For that reason Sturz concludes with his thesis that «the Byzantine text should be given equal weight, along with the Alexandrian and «Western» texts, in evaluating external evidence for readings» (p. 130).

Dr. Sturz provides numerous lists, comparative readings, variant readings, tables and analysis of data to support his thesis that the Byzantine Greek text of the New Testament ought to be considered as an independent source in the critical evaluation of the Christian Scriptures. The present volume is well-presented in a systematic and analytic way that provides adequate material for the New Testament student and scholar to determine the value of the Traditional Byzantine text. It provides an excellent bibliography (pp. 231-274) on the New Testament Textual Criticism that must be consulted by all those involved in the New Testament studies. Also it includes an index that is helpful to the reader.

The study of the present volume gave me the opportunity to once again study the New Testament problems of textual criticism. I must confess that neither in my studies at the Seminary nor in my graduate studies have I encountered the issue of the Byzantine *textus receptus* in a comprehensive study. A Baptist minister several years ago gave me Bourgon's book that whetted my appetite to study the issue someday. This book was a blessing because it presented the issue someday. This book was a blessing because it presented the problems and arguments in a scholarly manner. It is a classic in the area of the Byzantine text and textual criticism. It is interesting to note that the author refers to the Orthodox Church as follows: «The Eastern Church has consistently resisted attempts to revise its text and version away from the Byzantine norm» (p. 14, n. 4). This statement is correct, that Orthodoxy zealously guards the purity of the Holy Scriptures throughout the centuries. This is another indication of the commitment of the Orthodox Christian Church to preserve the purity of the Gospels and witness to its Orthodox message throughout the ages.

I highly recommend this volume to be read by all Orthodox Christians, especially by students of theology and Priests in order to better understand the origin of our New Testament Greek text which goes back to the second century and often has been proven to be the original.

GEORGE C. PAPADEMETRIOU